

SÖMÜRGELER

Erdi BATUR
E. Vali

Sömürgeci devletler, imparatorluk dönemlerinde, geri kalmış ülkeleri işgal ederek zenginlik kaynaklarına el koymuşlardır.

GİRİŞ

Sömürge, sözlük anlamı ile sömürgeci devlet tarafından sömürülen (müstemleke) ülkedir.

Bir milletin, kendi ülke sınırları dışında bulunan başka bir milleti/toprakları işgal ve idare edip, hakimiyet kurduğu ülkeden iktisadi ve siyasi çıkarlar sağlaması sömürgeciliktir. Ekonomik ve siyasi çıkarlar nedeniyle başka toprakları işgal edip, yönetim altında bulunduran devlete sömürgeci devlet denir.

Ancak batı dillerinde bu anlamda kullanılan "koloni" sözünün birbirinden farklı iki manası vardır. Koloni

sözü, bir ülkenin vatandaşı olan milli grubun, başka bir ülke topraklarında kurduğu yoğun yerleşme merkezini ifade eder. Diğer anlamda koloni, kendi kendini idarede tamamen hür olmayan, bağımlı bir ülke tarifidir.

TARİHİ OLARAK

Sömürgeci devletler, imparatorluk dönemlerinde, geri kalmış ülkeleri işgal ederek zenginliğini kaynaklarına el koymuşlardır. Sömürülecek ülkeyi bağımlı hale getirip, yönetimleri kendi istekleri doğrultusunda düzenleyerek, sömürge ülkenin kaynak ve zenginliği kendi ülkelerine sağlamışlardır. Ayrıca insan emeğine duyulan ihtiyaç da karşılanmıştır.

Avrupa'da ilk sömürgeci ülkeler Portekiz ve İspanya olmuş sonra diğer Avrupa ülkeleri bunları takip etmiştir. Tarihte en büyük sömürge imparatorluğunu kuran İngiltere olmuş; Asya, Afrika, Amerika kıtalarında birçok ülkeleri sömürge haline getirmiştir. Bu devletler buhar gücünün gemi teknolojisinde kullanılması ile sömürgecilğe yönelmişlerdir. Sömürge siyaseti anayurt lehine işleyen siyasi ve iktisadi olaydır.

Sömürgeci ülke, sömürgesine kabul ettirdiği ve özellikle iktisadi nitelik taşıyan kuralları içeren "Sömürge Paktı" hükümlerinde zaman içinde (amaç ve metotlarında) değişimler olmuştur.

Günümüzde tarihe karışmak üzere olan sömürge statüsü yerini çeşitli bağımsızlık veya geniş muhtariyet biçimlerine bırakmış (commonwealth), sömürge kavramı yerine de gelişmiş ülkelere yardım fikri almıştır.

Sömürgeci ülkeler; sömürge ülkelerinin zenginliğine, değerli madenlerine el koyarak, bunun nasıl sağlanacağını belirten Merkantilist iktisadi görüş ile birtakım kurallar manzumesi adı ile “Sömürge Paktı” antlaşmaları yapmışlardır. Buna göre;

- Sömürge pazarının yabancı maddelere tam olarak veya kısmen kapatılması,
- Sömürge ürünlerinin sadece ve özellikle anayurda ihraç edilmesi,
- Deniz nakliyatının sadece anayurt ticaret filosu ile yapılması,
- Sömürgecinin kendi ihtiyacını karşılayacak mamul eşya üretmemesi ve bir ticaret pazarı olmaktan başka bir görev yüklenmemesi,
- İthalatta anayurt ülkesine öncelik verilmesi,

gibi bunlara benzer kurallar getirilmiştir.

Zaman içerisinde kuralların uygulanmasında karşılaşılan güçlükler sömürgelerde ayaklanma ve buhranlara sebep olunca, önlemek için kurallarda yumuşatılma yoluna gidildi. Liberalizmin etkisiyle sömürge imparatorlukları 19. yüzyılda iktisadi tercihlere dayanan çok daha esnek bir sisteme yöneldiler.

Sömürgecilikte işgal etme vardır, zor kullanılma vardır. Emperyalizmde ise zora başvurmadan ülkenin zenginlik kaynaklarının sömürülmesi olayı mevcuttur.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının çıkış nedenleri, sömürgeci devletlerin genişleme siyaseti gütmeleri sonucu olmuştur.

SÖMÜRGEÇİLİK

Tarihte bilinen en eski sömürgeci devlet Fenike'dir. Lübnan kıyı kentlerinde yaşamakta olan Fenikeliler ticaret yapmak amacıyla bütün Akdeniz'de dolaştı. Ticari etkinliği güvence altına almak için gittikleri yerlerde yeni yerleşim birimleri (koloni) oluşturdular. Bu kolonileri kurarken, kendilerinden daha geri bir uygarlık düzeyinde olan yerli halka zor yolu ile egemen olmaktan çok onlara bir takım imtiyazlar tanıyarak kendilerine bağlama biçiminde barışçı yol izlediler.

Fenike'nin ticari amaçla başlattığı sömürgecilik, zaman geçtikçe siyasal, askeri, sosyal boyutlar kazandı. Yeni toprakların doğal kaynağından yararlanıp ana devletin zenginliğini artırma, rekabet gücünü kırma, stratejik noktaları ele geçirme, kendi uygarlığını yayma, nüfus fazlasını yeni topraklara yerleştirme gibi hareketlere yönelme gösterdi.

Fenike'den sonra Kartaca ve Yunan Site Devletleri Akdeniz egemenliğini ele geçirdiler. Yunanlılar Ege ve Karadeniz'de yeni koloniler kurdu. Kartaca Akdeniz'de ele geçirdiği kolonilere, Afrika içlerinden gelen ham maddeleri sattı. Onlardan aldığı eşyayı da Afrika'ya götürdü.

Romalılar daha çok askeri güçlerine dayanarak Akdeniz, Yakın Doğu, Kuzey Afrika, Batı Avrupa ve Britanya adalarında geniş topraklara egemen oldular. İmparatorluk yıkıldıktan sonra Orta Çağ sonlarına kadar Avrupa ve Akdeniz'de sömürgecilik hareketlerinin durduğu görülür.

İlk çağda Avrupa dışında önemli sömürge hareketi Çin'de görülmüştür. MÖ. 4. ve 3. yüzyıllarda önce Hoang-Ho Irmak havza ağzını sömürge yapıp, sonra egemenliği Mançurya'ya kadar yaymışlardı.

Sömürgecilikte işgal etme vardır, zor kullanılma vardır.

Emperyalizmde ise zora başvurmadan ülkenin zenginlik kaynaklarının sömürülmesi olayı mevcuttur.

Birinci ve ikinci dünya savaşlarının çıkış nedenleri, sömürgeci devletlerin genişleme siyaseti gütmeleri sonucu olmuştur.

İLK SÖMÜRGELELER

Tarihte Romalı, uçsuz bucaksız bölgelerde nüfuz sahibi olmuş, ama gerçek imparatorluk kurmayı amaçlayan sömürgecilik, Avrupa'da Rönesans etkisiyle yeniden keşiflerin başlaması ile ortaya çıkmıştır. Yeni topraklar, ülkeler, ürünler, kaynaklar bulma ihtiyaç ve politikası Portekiz, İspanyol, Hollanda, Fransız ve İngilizleri dünyanın dört bir yanına salmış, Kristof Kolomb Amerika'yı işte böyle bir yolculukla 1492 yılında farkında olmadan keşfetmiştir.

Amerika'ya düzenlenen keşif gezileri Avrupa ilgisini yeryüzünün o güne kadar bilinmeyen yeni bölgelere çekti. Amerika'nın doğal kaynakları, eski uygarlık hazineleri, Afrika madenleri, bitkisel ve hayvansal ürünleri, uzak doğu zenginlikleri, o güne kadar görülmemiş çapta ve hızda bir sömürgeleşme hareketinin hedefi oldu.

Fotoğraf Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%B6m%C3%BCrc%C3%BCl%C3%BCk#/media/Dosya:World_1898_empires_colonies_territory.png

İlk sömürgeler, zamanın denizcilikte en ileri devletleri olan Portekiz ve İspanya tarafından kuruldu. 15. yüzyılın ilk yarısında Portekiz, Afrika kıyılarına ve Hint Okyanus'a seferler düzenledi. 1435'te Portekiz Afrika Gine Kıyıları, Kongo Irmak çevresi, Hindistan vb. yerleri sömürge haline getirerek köle, altın, fildişi ve baharat ticareti yapmaya başladı.

AMERİKA ZENGİNLİĞİ

15. yüzyıl düşüncesi dünyayı bugünkü halinden daha küçük olduğunu düşünüyordu. Kızıldeniz yönünden gidilmesi halinde Doğu Hint adalarına giden yol oldukça uzundu. Dünyanın yuvarlak olduğuna inanan Kristof Kolomb batı yönünde gidildiği takdirde uzak olmayacağı kanısına vardı. İspanya Kralı Fernando ve eşinin sağladığı gemilerle 1492 yılında yola çıktı. Doğu Hint adası sandığı adalardan birinde karaya çıktı. Halbuki bilmeden, Amerika Batı Hint adalarından birine varmıştı.

1519 Yılında Kolomb'un bulamadığı doğu yolunu keşfe çalışan Ferdinand Macellan (1480-1521) bir İspanyol seferini Güney Amerika'nın en uç kesiminden ve Pasifik'i aşarak Doğu Hint Adalarına kadar yönetti.

Kendisi öldüğü halde, bu seferde hayatta kalanlar, Ümit Burnu yoluyla dönerek ilk dünya turunu gerçekleştirdi. Bu yolculuğun iki önemli sonucu olmuştur.

- Birincisi; Amerika ile Asya arasında yer alan okyanusun keşfi idi. Macellan "sakin-durgun" anlamına gelen okyanusa Pasifik (Büyük) adını koydu.
- İkincisi; Amerika'yı güney uçtan aşip doğu Hint Adalarına ulaşması yeni keşiflere sebep oldu.

Yeni bulunan yerlerin Avrupa'da abartılarak anlatılan zenginlikleri; macera heveslileri, güç ve iktidar hırsları peşinde koşanları, kısa sürede zengin olmayı amaçlayan insanları, kitleler halinde bu topraklara çekti. İspanya 1492'de Küba'yı, 1519'da Aztek ülkesi Meksika'yı, 1532'de İnka ülkesi Peru'yu sömürge haline getirdi.

Çok geçmeden onları Portekiz izleyerek Brezilya'yı işgal etti. O dönemde Afrika sahillerinde bir dizi küçük ticaret kontuarları kurarak doğu Hindistan yol güvenliğini sağladı.

Amerika'nın büyük zenginliği maden kaynaklarından ileri geliyordu.

Peru gümüş madenleri, Meksika madenleri ve hemen hepsi 1540'lı yıllara kadar bulundu. Bunların verimi kısa süre sonra Avrupa piyasasını alt-üst etti. Kastilla Krallığı büyük kar sağladı.

İspanya sömürgeciliğinin yeni dünya üzerinde etkisi büyük olmuştur. Avrupa hububatı ve çiftlik hayvanı getirilmesi, kızıl derili yaşamını kökten değiştirmiş ve orta Meksika ekolojik dengesini değiştirmiş, Aztek toplumunun eski yapısını değiştirerek gücünün zayıflamasına yol açmıştır.

16. yüzyılda Latin Amerika'ya İspanyol Kültürü karışmış, ortaya karmaşık bir kültür çıkmıştır. Ayrıca Afrika Gine Körfezinde sömürgeler kurdular. Doğrudan doğruya yerel kaynakların yağmalanması biçiminde ortaya çıkan bu dönem sömürgeciliği, bir yandan Avrupa'ya büyük zenginlik yığarken, öte yandan yerli halkların soykırımı gibi kanlı sonuçlara yol açtı. Yerli uygarlıklar yerle bir edildi. Özellikle Afrika yerlileri yüz yıllar sürece köle ticaretinin kurbanı oldular. İspanya ve Portekiz arasındaki rekabet 1494'te Papa'nın girişimi sonucu Tordesillas Antlaşması ile sonuçlandı. Antlaşmaya göre Atlas Okyanus'nun ortasından geçen 45 derece boylamının batısı İspanya'ya,

doğusu ise Portekiz'e bırakıldı. Böylece İspanyollar Orta Amerika ile Güney Amerika batısını, Portekiz'de Brezilya, Afrika, Hindistan, Endonezya ve Pasifik adalarını sömürgeleştirme hakkını kazandılar. Bu paylaşım aracı olan Papalıkta böylece sömürgeciliğe karışmış oldu.

Ferdinand Macellan'ın 1520 yılında Büyük Okyanus'u geçerek yaptığı yolculuk sayesinde Avrupa dikkatini bu okyanusa çekti. İspanyol Lopez de Legazpi'nin yeni dünyadan yelken açarak Macellan'ın öldüğü Filipinler'de yerleşimi sağlaması 1565 yılını buldu.

16. yüzyılda ortaya üç yeni devlet çıktı. İngiltere, Fransa ve Hollanda. 17. yüzyılda İspanya ve Portekiz eski güçlerini, dolayısıyla sömürgelerini kaybetmeye başlamıştı.

En verimli ve en süreklisi İngiliz sömürge yayılması oldu. Özel ticaret şirketlerinin öncülük ettiği, ama Krallık iktidarınca yönetilen ve desteklenen bu girişim, boşuna duygulara aldirış etmeyen metotlu bir girişimdi. 1620 Yılında "Hacı Babalar" (Pilgrim Fathers) gelecekteki ABD'nin nüvesi olacak yeni İngiltere'yi kurdular. Oradan sömürgecilik Antillere (Barbados, Bahama adaları, Jamaika vb.) sıçradı. Ticaret şirketlerinin çabalarına destek olan İngilizler, Afrika'nın Batı sahilinde bulunan Gambiya'yı sömürdüler ve buradan sağlanan köleler ile el emeği yönünden Amerika ve Antil'deki çiftlikleri beslediler. Güçlü Avrupa şirketleri de Asya'da, sağlam biçimde yerleşmeyi asrın sonunda tamamladı.

HİNT ADALARI VE AVUSTRALYA

Bu arada Güneydoğu Asya'da Portekiz gücü zayıfladı. Büyük merak konusu olan Hindistan'a İber yarımadası krallıklarını kıskanan Hollanda'yı çekti. Sayısız seferlerden ve birkaç savaştan sonra Hollanda

doğu Hindistan'ı ele geçirdi. Bugünkü Endonezya, Cava, Sumatra, Borneo ve Orta Amerika'daki Antil, Guyana topraklarını da elde tuttular.

Hollanda 1602'de kurduğu doğu Hindistan şirketiyle Portekiz ile rekabete girişti. Malaya'lı korsanları temizleyerek karlı baharat ticaretini ele geçirdi. Sumatra, Cava ve Borneo'dan Celebes ve Mülük adaları ile Yeni Gine batısına kadar uzanan topraklar, Hollanda sömürge imparatorluğuna zemin hazırladı. Yeni sömürgelerin zenginliği karanfil, Hindistan cevizi, karabiber ve kahve ticaretinden kaynaklanıyordu. Altın ve elmas yatakları olan Borneo ile Hollanda yanında İngilizler de ilgilenmeye başlamıştı.

Hollanda, Portekiz ile mücadelesi sonucu Sri Lanka ve Tayvan'ı ele geçirdi. Amerika ve Afrika'da koloniler kurdu. Sömürgelerin doğal kaynaklarını yağmaladı. Kauçuk, baharat gibi maddeleri dünya piyasalarına sürdüler.

İngiliz ve Fransızlar ülke imkanlarını yeni topraklarla genişletmek için buralara yerleşip ekonomik sistemlerini güçlendirmek, ana yurdun zenginleşmesini sağlamak amacıyla sömürgeciliğe yöneldiler. Bu nedenle İngiltere'nin giriştiği sömürgecilik hareketi, büyük bir göç ile yürüdü. İngilizler, doğal kaynaklardan yararlanma yanında, aynı zamanda kendi kültürlerini yeni topraklara yayarak gerçek anlamda bir egemenlik ve dünya imparatorluğu kurmayı amaçladı. Böylece kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yerleştiler. Ayrıca ekonomik güçlerini arttırmak için Hindistan, Sri Lanka, Birmanya, Malasyia ve Afrika'ya yöneldiler.

BRİTANYA'NIN YÜKSELİŞİ

17. yüzyılda önce İspanya ve Portekiz'in, daha sonra da Hollanda'nın

İngiliz ve Fransızlar ülke imkanlarını yeni topraklarla genişletmek, ekonomik sistemlerini güçlendirmek, ana yurdun zenginleşmesini sağlamak amacıyla sömürgeciliğe yöneldiler.

sömürgeci hareketleri gerilemeye başladı. Güney Amerika'da bir dizi ayaklanmalar sonucu Latin Amerika Cumhuriyetleri kurulması ile İspanya'nın ekonomik gücü azalmıştı.

18. yüzyılda Britanya; Kanada, Batı Hint adaları, Güney Afrika, Hindistan, Avustralya ve Zelanda gibi büyük sömürgeler, ayrıca Afrika ve Asya kıyılarında birçok ada ticaret merkezine sahip olan en güçlü deniz devleti olarak ortaya çıktı.

19. yüzyıl ortalarında Kanada gibi gelişmiş ülkelere, kendini yönetme hakkı vererek ya da askeri güç kullanılarak elindeki sömürgeleri kendine daha çok bağlamaya çalıştı. Bu dönemde İngiltere ticareti güvence altına alan bir denetim politikası izledi. 1819'da Johore Sultanı'ndan ticaret hakları elde etmesi, Danimarka'dan Afrika Altın Sahili ticaret haklarını satın alması gibi benzeri ticari haklar elde etmeye çalıştı.

İngiltere bu yıllarda Sanayi Devrimi yaşadı. İngiltere hem dünyanın sanayileşen ilk ülkesi, hem de 20. yüzyıl başlarına kadar dünyanın en güçlü devleti oldu. Sanayi devrimi büyük buluşların olduğu, atölye üretiminden fabrika üretimine geçildiği, in-

giliz tarımının ve sanayinin dünya çapında üretim yapabilecek bir duruma geldiği bir dönemi kapsar.

Beyazların sömürgelerin ilerde bağımsız olmalarını kabul etmelerine karşılık, İngiltere Hindistan'ın bağımsız hale gelmesini hiçbir zaman desteklemedi. 1818' de Hindistan'ın yarısı İngiltere'nin, öbür yarısı İngiliz desteğinde Hintli prenslerin yönetimine girmişti.

Hindistan ayaklanmasının bastırılmasından sonra Hindistan'ın elde tutulması, **Birleşik Krallık'ın deniz aşırı çıkarları açısından** imparatorluk politikasının bel kemiği haline gelmiştir.

AMERİKA'NIN BAĞIMSIZLIĞI

Bağımsızlığı kazanan ilk sömürgeler, Kuzey Amerika'da bulunan İngiliz sömürgeleri oldu. İngiltere'nin koyduğu ağır vergiler ve ticaret kısıtlamalarına karşı bağımsızlık savaşı başladı ve bunun sonucu 1776'da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kuruldu.

Amerika sömürgelerinin bir bölümüne siyasal bağımsızlık tanıdı, bir bölümünü ise eyalet statüsüyle kendi bünyesine kattı. Sömürgecilik 1867'de Ruslardan Alaska'yı satın alarak başlayan ABD, daha sağlam siyasal ve ekonomik bağlar kurdu. Sömürgelerinde kendi kültürlerini yaymak amacıyla yerli halkın eğitimine önem verdiler. Bu bir yandan sömürgelerde ana devlete yerel yönetici sınıfının doğmasına, öte yandan eğitim düzeyinin yükselmesiyle ulusal bilincin yükselmesine yol açtı.

AMERİKA BAĞIMSIZLIK SAVAŞI

Amerika'nın bağımsızlık savaşına Fransa, İspanya ve Hollanda kendi öz çıkarları sebebi ile karışmışlardır. Her üç devlet, bu savaşa karışırken sömürge halkının bağımsızlığını des-

Fotoğraf Kaynak: www.thereadtime.com

tekleme ilkesinden hareket etmişler, yalnızca İngiltere ile olan ilişkileri sebebi ile hareket etmişlerdir.

Fransa bu savaşa, Kanada ve Hindistan gibi iki büyük sömürgeyi İngiltere'ye kaptırması ve yedi yıl Savaşları yenilgisinin intikamı için katılmıştır.

İspanya; 1779'da İngiltere'ye savaş açtı. İngilizler bir yandan Amerika ve Fransa ile savaşırken bir yandan İspanya ile uğraşmak zorunda kaldı. İspanya, Yedi Yıl Savaşlarında İngiltere'ye kaptırdığı Cebelitarık boğazı ile Minorka adasını geri almak istiyordu.

Hollanda; deniz ticaret filosu kuvvetli tüccar bir ülkedir. Amerika'nın savaş dolayısı ile ihtiyaçları fazlaydı. Amerika ile ticaret yapmaları İngiltere'nin hoşuna gitmedi. Çünkü bu ticaret Amerika'ya dolaylı bir yardımdı. Ticaretin kesilmesini istedi. Hollanda ise, tarafsız devlet olarak herkesle ticaret yapabileceği cevabını verdi. İngiltere'nin baskısı karşısında 1781'de Hollanda savaş ilan etti.

Üç Avrupa devletinin Amerika bağımsızlık savaşına dolaylı ve dolaysız şekilde karışması şunu göstermiştir; Avrupa devletlerinin kendilerine özgü bir takım çıkarları ve buna dayanan politik oyunları vardır.

Bu oyunlar Amerika'nın çıkarlarına tamamen yabancıdır. Şu hâlde, ABD'nin yeni bir bağımsız devlet olarak, bu oyunlar içine girmesinde hiçbir yararı yoktur. Bu sebeple Avrupa'dan uzak durmalı ama ticaretini devam ettirmeli. Lakin Avrupa politik oyunlarına girmemeli, karışmamalı ve bulaşmamalı. Bu görüşün hakim olmasıyla Amerika'nın ilk cumhurbaşkanı G. Washington'dan itibaren Amerika, Avrupa politikalarından uzak durmaya dikkat etmiştir.

James Monroe- Virginia valiliği ile devlet ve savaş bakanlığından sonra 1816 ve 1820 seçiminde başkan seçildi. Başkan Monroe 1823'te Amerikan Kongresine gönderdiği bildiriye "Monroe Doktrini" denilen dış politika ilkelerini ortaya koydu.

Doktrin; Amerika kıtası ile Avrupa kıtasının, iki ayrı alan olduğunu. Politika bakımından da Avrupa ülkelerinin müdahale hakkı olmadığını, aksi halde ABD'nin böyle bir şeye karşı çıkacağını belirtiyor; "Amerika, Amerikalıdır" diyordu 2 Aralık 1823.

Bu doktrin; Rusların 54-40 enlemlerinin güneyinde kalan Pasifik Okyanus kıyıları üzerindeki talepten vazgeçmelerini sağladı (1824).

Bu doktrinle, yarım yüzyıl önce bağımsızlık kazanan Birleşik Amerika, artık herhangi bir bağımsız devlet olmakla kalmayıp, kendisini büyük devletler arasında saydığını ilan etmekteydi.

Doktrin, Kuzey ve Güney Amerika'ya müdahale edecek her devleti düşman sayacağını bildiriyordu. Bu bakımdan Monroe Doktrini Amerikan emperyalizmin başlangıcı sayılır.

1870'den sonra Monroe Doktrini daha geniş anlamda yorumlandı. 1902'de ABD, Avrupalı sömürgecilerin Venezuela limanlarına uyguladığı ablukaya karşı çıktı. Theodore Roosevelt, Avrupa müdahalesini önlemek için Birleşik Devletlerin Antil Denizi'nde polis görevi yapacağını ilan etti. ABD uzun yıllar Avrupa olay ve anlaşmazlığına karışmadı. Avrupa'nın Amerika işlerine karışmasını önleyerek, Latin Amerika'yı ekonomik egemenliği altına aldı.

Monroe Doktrini I. Dünya Savaşı sırasında bir ara terk edildikten sonra II. Dünya Savaşının başlamasıyla tamamen unutuldu. ABD yalnız Avrupa ile değil, tüm dünya ülkeleri ve olayları ile yakından ilgilenmeye başladı. Gerektiğinde radikal müdahaleden kaçınmadı. Kore ve Vietnam savaşları, Berlin, Küba bunalımları ve Ortadoğu olayları bu müdahalelerin en belirgin örnekleri oldu.

FRANSA'NIN SÖMÜRGEÇİLİK FAALİYETLERİ

İkinci büyük sömürge imparatorluğu Fransa olmuştur. Fransa önce Kuzey Amerika'da Quebec Bölgesine yerleşmiş, sonra Güneyde Louisiana ve Antilleri işgal etmiştir. Afrika'da Batı-Doğu yönünden Senegal'den hareketle doğuya ilerlemiş, Gine Körfezi'ne İngiltere hâkim olduğu için güneye inmesini önlemiştir. Bu sebeple Doğu

Fotoğraf Kaynak: <https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%B6m%C3%BCrge%C3%BCl%C3%BCk>

İstikametinde ilerleyerek bugünkü Mali, Niger, Chad ve Merkezi Afrika Cumhuriyeti topraklarını ele geçirmiş, daha sonra Sudan'a girdiğinde İngiltere karşı çıkmıştır. Fransa savaşı göze almadığından Sudan'dan çekilmiştir.

İngiltere ile Fransa Madagaskar üzerinden de çatıştılar. Fakat Sudan, İngiltere için daha mühim olduğundan Madagaskar'ı Fransa'ya bırakarak aradan çekilmiştir.

Fransa 1756-63 yılları arası süren Yedi Yıl Savaşları sonucu yenilince Hindistan'ı İngiltere'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Bu bunalımı atlattıktan sonra yeniden emperyalist yayılmasını sürdürmüştür.

Fransa, Hindi Çin denilen bugünkü Vietnam, Laos ve Kamboçya'yı aldıktan sonra Siyam'a (Tayland) girmeye başladı. İngiltere Hindistan'ın doğu sınır güvenliğini sağlamak için Birmanya'yı işgal etti. Neticede

Fotoğraf Kaynak: Web Gallery of Art

harbi göze almayan Fransa 1896'da İngiltere ile Siyam konusunda bir antlaşma yaparak; doğusu Fransız, batısı İngiliz nüfuz alanı oldu. Ortada boş bir tampon bölge kalmak suretiyle antlaşma yaptılar.

Fransa üç yüz yıl içinde geniş bir sömürge imparatorluğu kurmuştur. Bir yandan kendi uygarlığını oralara götürmeye çalışırken, yerli kaynakları da kendi yararına sömürmüştür.

20. yüzyıl başlarında Fransa Kuzey Afrika Sahrası'nın hemen hemen tamamı, Orta Afrika, Ekvator Afrikası, Güneydoğu Asya'nın büyük bölümü, Büyük Okyanus'ta Karayip, Ortadoğu'da küçük sömürgeler ile 12 milyon km² ye yakın bir imparatorluk oluşturmuştu.

ÇİN'İN BATIYA AÇILMASI

Çin'in Avrupa ile teması Marco Polo zamanına gitmektedir. Çin'in ipekli kumaşları, baharatı Avrupa'da çok tutulan tüketim malları idi. Lakin Orta Çağ'dan itibaren münasebetler kesilmiş ve devlet kapıları Batı'ya kapanmıştı. Bunun da sebebi Avrupa devletlerinin Çin ve Japonya'da Hıristiyanlığı yaymak için yaptıkları

çalışmalarıdır. Avrupa ile her alanda ilişkiler asgari seviyede tutulmuştu. Sadece Çin'de Canton Liman kısmı Avrupa gemilerine açık bulunuyordu. Japonya tüm limanlarını kapatmıştı.

Sanayi inkılabını tamamlayan İngiltere 1763'de Hindistan'ı ele geçirdiğinde Çin'e komşu olmuştu. Hindistan afyon yetiştiriyordu ve bunun en iyi pazarı Çin'di. İngiltere de afyon ticaretinden iyi para kazanıyordu. Çin afyon içilmesini ve ticaretini yasakladı. Bundan hoşnut olmayan İngiltere ile Çin'in arası açıldı ve 1839'da Çin'e "Afyon Savaşı" açtı.

Afyon Savaşı (1840-42); Çin, afyon kaçakçılığının İngilizler tarafından himaye edilmesi ve tüketimin artması üzerine ülkeye afyon ithalini yasakladı. İngilizler buna silahla karşılık verdi ve Şanghay'ı işgal etti (1840). Savaş üç yıl sürdü ve Çin yenildi. Yapılan Nankin Antlaşması ile Çin Canton Limanından ayrı beş liman daha açmak zorunda kaldı. Bunun arkasından ABD ve Fransa'da 1844'de bu ticari hakları elde ettiler.

Çin'in Avrupa devletleri tarafından sömürülmesinde rol oynayan faktör

"en ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesi" denilen sistemi diğer devletlere de tanıtmış olmasıdır.

Çin halkı bu imtiyazlara karşı çıkmış, fakat Avrupa devletleri menfaat birliği yaparak ayaklanma bastırılmış. Yapılan antlaşma ile Çin, 11 limanı daha Avrupa ticaretine açmak zorunda kalmıştır. Çin antlaşma hükümlerini savsaklayınca Avrupa müşterek bir askeri kuvvet kurup Çin'e sevk etmiş. Çin bu durum üzerine gerileyerek 1860 Pekin Antlaşması ile tüm limanları yanında bütün iç kısımlar ve her tarafını Avrupa'ya açmak zorunda kaldı.

JAPONYA'NIN BATI'YA AÇILMASI

Japonya'nın Batı'ya açılması 1854'de Birleşik Amerika baskısı ile olmuştur. Bütün limanları Avrupa gemilerine kapalı tutmakta iken Amerika'nın topa tutmaları sonucu "Açık Kapı" siyaseti silah zoru ile kabul ettirilmişti. Arkasından diğer devletler de bu haktan yararlandılar. Japonya Çin'e göre tamamen aksi bir politika takip ederek; eğer kendileri kısa sürede toparlanmaz ve batı tekniği seviyesine ulaşmaz ise, Avrupa tarafından sömürülüp ezileceklerini görmüşlerdir.

Böyle bir yol takip eden Japonya 1895'te Avrupa devletleri karşısına sömürgeci bir ülke olarak çıkmıştır. Bu seviyeye çıkabilmek için Amerika ve Avrupa'ya, batı teknolojisine ulaşabilmek için yüzlerce öğrenci göndermiş, bunun yanında imparatorun da kabul ettiği idari ve sosyal yapıda köklü değişiklikler geçirmiş, hızlı tempoda, başta ekonomik alanda fabrikalar yapılarak hemen her alanda gelişme gerçekleşmiş. Bu gelişme sonucu Japonya gözlemlerini dışarıya çevirmiş ve yakınında bulunan Kore'ye göz dikerek Çin ile savaşmıştır (1894).

Japonya kara muhaberesinde inanılmaz bir askeri güce sahip olduğunu gösterdi ve Çin'i yendi. Shimonoseki Antlaşması ile Mançurya ve güneydeki adaları ele geçirdiği gibi Kore'yi de kontrol altında tutabilecek duruma gelmiş oldu.

Sonuç; Japonya Batı'ya açıldıktan sonra gösterdiği başarılı hareket yanında, teknolojiyi yakalayıp Batı seviyesine çıkması ile Asya'da sarı ırk milliyetçiliğini başlatmış oluyordu. Japonya örneği sarı ırkın yeteneği konusunda güven duygusu ve inancı vermiştir.

JAPON- RUS SAVAŞI

Japon-Rus savaşı Mançurya yüzünden ve Çin'de meydana gelen gelişmeler neticesinde patlak vermiştir. Japonya meseleyi anlaşma yoluyla halletmek istedi. Japonya'nın (Mançurya ve Kore) paylaşma tekliflerini Rusya kabul etmeyince 1904'te Rusya'ya savaş ilan etti. Savaş kara ve denizde Rusya için tam bir hezimetle sonuçlandı. Port Arthur limanında Rus donanmasına baskın yapıp yok etti. Yardıma gelen Baltık donanmasını Tsushima Boğazında kıstırıp tamamen yok ettiler. Neticede Rusya yenilgiyi kabul edip 1905 Eylül'ünde Portsmouth (ABD'de) Barış'ını imzaladı.

Japon-Rus savaşının mühim neticeleri olmuştur. Japonya, Okyanus bölgesinde büyük bir kuvvet olarak sivrilmiş olarak çıkmış, milletlerarası politikanın büyük devletleri arasında yerini almış oluyordu. Ayrıca Mançurya üzerinde ekonomik hak ve imtiyazlar alması, 1910 yılında Kore bağımsızlığına son verip bu ülkeyi ilhak etmesi ile Japonya Asya kıtasına ayak basmış oluyordu. 1932'de Mançurya'yı ilhak edecektir. Bir diğer sonuç, sarı ırk milliyetçiliğinin bir güç ve hareket kazanmış olmasıydı.

RUS SİYASETİNİN CEPHE DEĞİŞTİRMESİ

Büyük devletler arasında Rus imparatorluğu Asya kıtası içinde büyük çapta yayıldı. Alaska'nın ABD'ye satılması, daha sonra Japonya'ya karşı yenilmesinden sonra deniz aşırı yayılma ile pek ilgilenmedi. Kafkas ve Orta Asya ülkelerinin fethi, kuşkusuz sömürgeleştirme niteliklidir. Halkların orijinalliyi "Ruslaştırma Siyaseti" ile tehlikeye düşmüştü. Federal biçimde teşkilatlanması baskıyı hafifletti. Ama 1922'de komünist idarenin sahip olduğu geniş nüfuz önemli iç göçlere neden oldu. Sibiry'a'nın iskanı ile iç sömürgeleşme oldu.

Rusya'nın Japon savaşında yenilmesinin diğer bir sonucu da Rus siyasetinin cephe değiştirerek tekrar Avrupa'ya dönmesidir. Rusya şu hususu görmüştür. Asya'nın her tarafında; İran, Afganistan ve Tibet'te karşısında hep İngiltere'yi bulmuş ve onunla mücadele etmek zorunda kalmış. Hasılı, Rus faaliyetlerinin hepsinde İngiltere karşısına bir duvar gibi dikilmiş ve her yerde kendisini başarısızlığa uğratmıştır. Bu hal Rusya'nın dünyanın bu bölgesinde anlaşmazlıkları sona erdirip kendisinin geleneksel faaliyet alanı Avrupa'ya dönmesine neden olmuştur.

Rusya bu politika değişikliği sebebiyle 1907'de İngiltere ile bir anlaşma yapıp, üçlü itilafın halkasını meydana getirdi. Bu değişiklik Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerini de kolaylaştırmış olacaktı. Diğer bir ifade ile Rus'un Japonlara yenilmesi Osmanlı Devleti aleyhine bir durum ortaya çıkarmıştı.

Japonların Batlaşma ve ilerlemesi ile büyük bir kuvvet olarak ortaya çıkması, Çin'i de harekete geçirmiş, Çin de gelişme ve güçlenme yönünde hızla ilerlemiştir.

AFRİKA'NIN SÖMÜRGELEŞMESİ

Arap yarımadası 8-10. yüzyıllarda Afrika'da Somali, Kenya, Kızıl Deniz kıyıları ile ilgilenmiş ve bu bölgeler Arapların sömürgesi olmuş, aynı zamanda Arap dil ve kültürü ile İslam dininin yayılması neticesini vermişti. 16. yüzyıl başlarında Ortadoğu Arap Kuşağı ile Kuzey Afrika Osmanlı Devleti hâkimiyetine girince Arap kontrolünün kalmadığı bu zamanlar, Avrupa'nın Afrika ile ilgilenmeye başladığı dönemlerdir.

15. yüzyıldan itibaren Portekiz, Angola ve Mozambik kıyılarını ele geçirmiştir. Hollanda, Güney Afrika kıyılarına yerleşmeye başlamış, Fransa, Batı Afrika kıyılarından, Senegal'den itibaren girmeye çalışmış, İngilizler ise Gine Körfezi kıyılarına yerleşmişler. Fakat iklim ve tabiat şartları zorluğu sebebiyle kıtanın iç bölgelerine girmeye cesaret edememişler.

Nil Nehri kaynağının araştırılması merak konusu olmuş, lakin araştırmada başarılı olunamamıştır. Nil'in kaynağını ilk bulan ve insanlık bilgisine sunan bilgin Livingstons 1842-73 yılları arası Afrika içlerine yaptığı gezilerde kaynağı bularak, Afrika'nın bilinmeyen kısımlarını da keşfetmiştir. Bu geziler sırasında Kongo ve Zambezi nehirleri de bulunmuştur.

Afrika'nın keşfinden sonra Avrupa devletleri kıyılardan içlere hücum etmişler. Bu hareket kıtanın sömürge haline gelmesini hızlandırmıştı. Afrika'nın işgali, birçok kesimlerde sert bir direnişle karşılaştı. Zorbalıktan başka bir şey olmayan "asayiş sağlama" savaşları yapıldı. Ama Afrika'nın direnmesi bölük pörçüktü. 19. yüzyıl sonunda Etiyopya ve Liberya dışında tüm Afrika, Avrupa ulusları tarafından ele geçirilmişti.

19. yüzyılda doğan ve günümüze kadar tesirlerini devam ettiren sömürgecilik tamamen ekonomik faktörlere dayanmaktaydı.

Toprakları ele geçiren, toprakların kendisine ait olduğu görüşünü ilan etmekteydi. Bu anlaşmazlık sebebi ile Avrupa devletleri 1885'te Berlin'de toplanarak "Berlin Senedi" imzaladılar. Bu senede göre "fili işgal" prensibi kabul edilerek sahiplenildi.

İngiltere 1815 Viyana Kongresi'nde Hollanda'dan Güney Afrika Cape sömürgesini almış, daha sonra Oranj ve Transvaal topraklarını Cape sömürgesine katmıştır. 1882'de Mısır'ı işgal etmekle Afrika kuzeyine yerleşmiş oluyordu. Sonra Sudan-Zimbabve-Nyasolland (Malavi) aldı. Buradan daha yukarı çıkarak Kenya-Uganda (1896) elde etti.

1875 yılında Afrika kıtasının 1/10 kısmı sömürge konusu idi. 20 yıl sonra 1895'te sömürge olmayan kısmı 1/10 kalmıştı.

İngiltere Afrika kuzeyinde İskenderiye'den, güney de Cape Town'a kadar geniş büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuş olmakta idi.

Fransa benzer amaçlarla kuzey Amerika (Quebec), Antiller Denzinde Martinik, Afrika'da Cezayir, Senegal ve Hindistan'da sömürgeler kurdu.

18. yüzyılda İngiltere'nin en güçlü denizci devleti haline gelmesi, Fransa'nın Kanada ve Hindistan sömürgelerini kaybetmesi ile sonuçlandı.

Sömürgecilik yayılması 19. yüzyıla kadar sürdü. Zira artık dünyada sömürge olacak toprak kalmamıştı.

PAYLAŞIM

Bundan sonraki dönem, Avrupa devletleri arasında bitmez-tükenmez sömürge paylaşım savaşları olarak devam etmiştir ve bu mücadelelerin sonucunda I. ve II. Dünya Savaşları çıkmasına sebep olmuş, bu durum da sömürgelerin kurtuluş mücadelelerine yol açmıştır. Zaman içerisinde sömürgecilik içerik değiştirip "emperyalizm" adı verilen yeni bir karmaşık bir olguya dönüşmüştür.

19. yüzyılda doğan ve günümüze kadar tesirlerini devam ettiren sömürgecilik tamamen ekonomik faktörlere dayanmaktaydı. 1870 yılından sonra endüstri geliştikçe üretim artmış, üretim arttıkça ülke nüfusu bu üretimi tüketemez olmuş ve üretim fazlasını dağıtacak alanlar aranmaya başlanmıştır. Diğer bir durumda artan üretime ham madde kaynakları yetmez durum hasıl olunca, yeni ham madde kaynakları elde etme zorunlu hale gelmiştir. Bunun neticesi de sömürge savaşlarına sebep olmuştur.

1875 yılında Afrika'nın sömürgeye konu olan kısmı kıtanın 1/10 kadardır. 20 yıl sonra 1895'de sömürge olmayan kısmı 1/10 kalmıştı.

1945'ten itibaren milliyetçilik akımları, imparatorlukların dağılmasını hızlandırdı. Barışçı yoldan veya kanlı savaşlardan sonra sömürgeler bir biri ardından bağımsızlığa kavuştu.

1945 yılında Birleşmiş Milletler kurulduğu zaman 54 üyesi vardı. Bu gün ise en son Güney Sudan'ın katılmasıyla 193 üyesi olmuştur.

Bu devletlerin çoğu 1960'dan sonra bağımsızlık kazanmıştır. Asya ve Or-

tadoğu da aynı şekildedir. Ortadoğu Devletleri 1945-46 yıllarında bağımsız olmuşlardır. Önceleri Asya'da Çin ve Japonya haricinde başka bağımsız devlet yoktu. Bugün Asya'da sömürge kalmamıştır. Zira artık dünyada sömürge olacak toprak da kalmadı.

AVRUPALI'NIN YAYILMASI

15. yüzyıl sonlarında başlayan Portekiz, İspanya, İngiltere, Fransa, Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerin gerçekleştirdiği coğrafi keşifler, Batılı olmayan toplumların "uygarlık dışı" yaşantıları hakkında yığınla bilgi sağladı. Denizciler, kâşifler, tüccarlar, kürk avcıları, askerler ve misyoner gözlemleri ile bu bilgilere katkıda bulundular. Toplanan bilgilerin çoğu başka amaçlarla edinilmişti.

Ticaret yollarının izlenmesi, misyonerlerin yerleşeceği yerlerin tespiti ve anavatana bağlanarak yeni toprakların ve sömürgelerin kazanılması ve bunlardan başka El Dorado (düşlerde yaşatılan altın ülkesi) gibi yerleri, gençlik çeşmeleri ve hayali "güney kıtasını" bulmak gibi amaçlar da vardı.

19. yüzyılın ikinci yarısında Afrika, Pasifik Adaları ve Asya'da ilkel topluluklara ilişkin bilginin artması ile birlikte Avrupa Emperyalizmi de genişlemeye başladı. Batı dışı dünyanın büyük bir bölümü birkaç Avrupa ülkesi tarafından paylaşarak sömürge haline getirildi.

Sömürge halklarının yaşam biçimleri konusunda bilgi edinmek için yapılan araştırma ve uygulamalar yöneticiden yöneticiye değişiyordu. Bazıları yerli gelenek ve göreneklerin karmaşık dokusunu hesaba katmaksızın, görevlerini aynı etkinlikte sürdürmelerini düşünüyor. Onlara göre yerli yerliydi. Madenlerde yahut çiftliklerde çalıştırılacak ucuz emek kaynağı idi. Ve sonunda hepsi "uygarlaşıp" Hristiyan olacaktı.

SONUÇ

Sömürgecilik: Kendilerini medeni, diğer milletleri “geri kalmış ve barbar” olarak nitelendiren, aslında insanlıktan nasibini almayan, gerçek anlamda barbar, vahşi soyguncu ve etik yoksunu ülkeler; Portekiz, İspanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İngiltere, ABD, Almanya, Rusya, Çin, Japonya ve benzerleri dejenere ettikleri dinlerini ve suç ortakları Vatikan’ın destekleri ile Afrika, Asya, Amerika, Avustralya kıtalarını, kısaca tüm dünyayı 500 yılı aşan süre içinde yeraltı ve yerüstü servetlerini ve insan kaynaklarını çalmışlar ve sömürmüşlerdir. Bugün sahip oldukları tüm varlık ve zenginliğe bu soygun düzeni sayesinde sahip olmuşlar ve bu duruma ulaşabilmeleri için de her yolu mubah saymışlardır. 22 Afrika ülkesinin resmi dili Fransızca’dır. Fransız kültür emperyalizmi söz konusu olup, halen 14 ülkeden “koloni vergisi” almaktadır.

Yaşadığımız dönemde Afrika kıtasında bir hareketlilik vardır. ABD, Rusya, Çin ve Fransa arasında yarış mevcuttur. Dünya yaşanırken Afrika genç nüfusa sahip olmanın yanında yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile devletlerin ilgisini çekmektedir. Türkiye, Afrika ülkeleri ile dostane münasebetler sürdürmektedir. Bugün yeryüzünde sömürge kalmadığı ifade edilmesine rağmen, ekonomik ve sosyal açıdan yeteri kadar gelişmemiş pek çok ülkenin emperyalist

Sömürgecilik: Kendilerini medeni, diğer milletleri “geri kalmış ve barbar” olarak nitelendiren, insanlıktan nasibini almayan ülkelerin yaptığı bir hırsızlıktır.

sistem içinde sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan büyük devletlere bağımlı olduğu gerçektir.

II. Dünya Savaşından sonra sömürge ülkeleri bağımsız oldu. Ama başta ABD olmak üzere zengin ve güçlü ülkeler, az gelişmiş ülkeleri ticari ilişkiler, yatırımlar, askeri ve parasal yardımla kendi etki alanları içinde tutma siyasetini devam ediyorlar.

İRDELEME

20. yüzyıl başlarında milliyetçi fikirlerin uyanışı ve iktidara gelme isteği ile canlanan rekabet duygularının baş döndürücü sonuçlarından doğan I. Dünya Savaşı, Avrupa sömürgeciliğine büyük darbe indirdi. 1936’da İtalya son sömürge fethini gerçekleştirip Habeşistan’ı aldı. Bu devirden itibaren ortaya güçlükler çıktı ve evrim başladı. Avrupadaki anlaşmazlık sömürge toplumların kültür çevrelerinde “millet” kavramı yarattı. Bu kavram ilgi görüp yayıldı. İngiltere gitgide özgürlük başlama yoluna girdi ve yeni İngiliz Uluslar Topluluğu “commonwealth” ı meydana getirdi.

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa üstünlüğüne dayanan önceki toplumsal ve milletlerarası düzenin bozulmasını tamamladı. Böylece evrim devrimi dönüştü. Geleneksel sömürge statüsü gözden geçirilerek, tasfiye görüp, yeni döneme “sömürge kurtulma” denildi.

Karakteristik özelliklere sahip Batı medeniyeti inkar kabul edilmez bir gerçektir. Bu medeniyet, şimdiki kadar yaşamış bütün medeniyetleri geçmiştir. Ama bu geçişi sanatta, felsefede, edebiyatta, insan zeka ve kalbinin bin bir tezahüründe bulamayız.

Fakat tabiatın gizli sırlarını sezme, korkunç kuvvetlerini emri altına almak alanında, ötekileri gerçekten geçmiş ve böylece teknik medeniyeti yaratmıştır. Makineler, sanayi devrimi, öldürücü silahlar, elektrik, radyo, televizyon, gök delen yapılar

ve daha birçok hayırlı ve belalı icatlar hep bu teknik medeniyet bilgilerinin ürünüdür.

Batı medeniyetinin bu gelişimi, dünya nizamını kökünden sarsmış, insanın maddi alemle olan münasebetlerini özünden değiştirmiştir. Dünyanın keşfi olayı olmasaydı acaba bugünkü teknik medeniyet meydana gelebilir, böyle inkişaf edebilir miydi?.

Şüphesiz her çağda büyük-küçük keşifler olmuştur. İlk insan bile mağarasından çıkıp çevresini dolaştığında ilk keşfine çıkmış bulunuyordu. Fakat tek bir insanın büyük bir çevrenin ve hele bir kıtanın, hele hele bütün dünyayı tanımaya muvaffak olduğu görülmemiştir.

Bu başarı ilk defa Batılı beyaz insanlara nasip olmuştur. Batılı; araştırma, anlama, kudreti emri altına alma hırsıyla hareket ederek keşifler ile önüne yeni madde ve zenginlik kaynakları açmıştır. Önüne serilen yeni hazineler onun bilgi ve mal hırsını harekete getirmiş, teknik medeniyeti yaratma işinde zengin imkanlar kapısından Dünya’nın fethine çıkmıştır.

Arzın her tarafına dağılan Batılı Avrupalı her yanda sömürgeler kurmuş, kıtalar keşfetmiş ve dünyanın çehresinde derin tesirli değişiklikler yapmıştır.

KAYNAKÇA

- 20. yüzyıl Siyasi Tarihi cilt 1. Prof Dr. Fahir Armaoğlu
- Tercüman Okul Kültür Ansikl. cilt 4 sh 1017
- Sabah Genel Kül. Ansikl. cilt 3-4 sh 1485-1960
- Temel Britannica cilt 16 sh 33
- Sadrettin Karatay, Bilinmeyen İç Asya
- Sabah M. Larousse Gen. Ansikl. cilt 4 sh 113
- Gelişim Kült. Ansikl. cilt 1, sh 248
- Bin Temel Eser, Bilinmeyen İç Asya
- Meydan Larousse cilt 11 sh 503